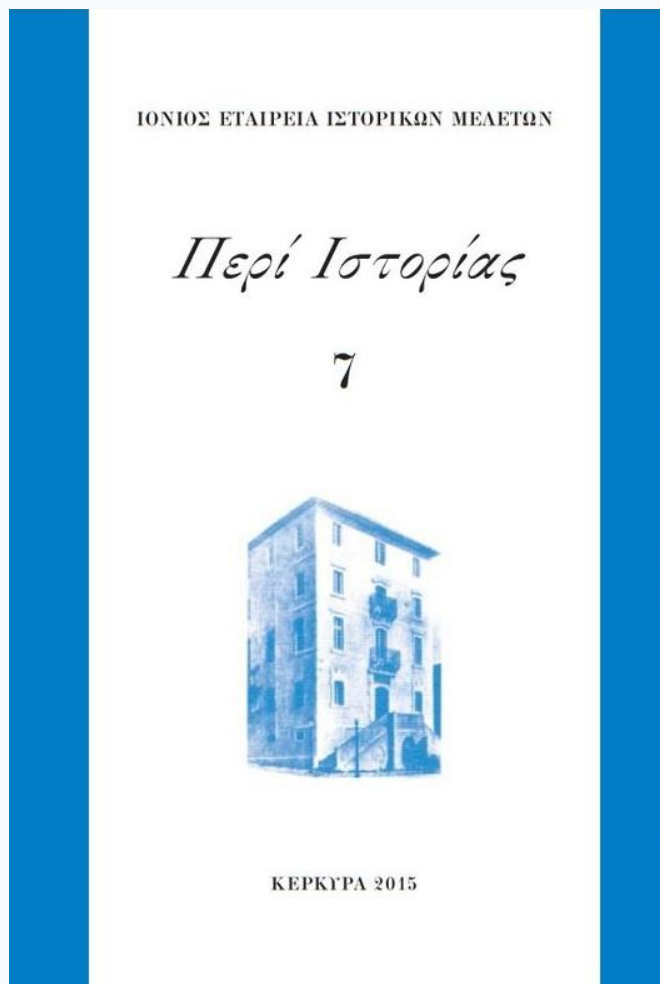


Peri Istorias

Vol 7 (2015)



Ιωάννης Αραβαντινός «Κρασοπατέρας». Μια
διαφωτιστική και ριζοσπαστική παρουσία.

Πέτρος Πετράτος

doi: [10.12681/p.i.24775](https://doi.org/10.12681/p.i.24775)

To cite this article:

Πετράτος Π. (2020). Ιωάννης Αραβαντινός «Κρασοπατέρας». Μια διαφωτιστική και ριζοσπαστική παρουσία. *Peri Istorias*, 7, 131–148. <https://doi.org/10.12681/p.i.24775>

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ «ΚΡΑΣΟΠΑΤΕΡΑΣ».
ΜΙΑ ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ

Σε ένα λογυδριό του το 1873 ο Ληξουριώτης λόγιος Ιωάννης Αραβαντινός «Κρασοπατέρας»¹ επικαλέστηκε τη ρήση του αρχαίου στωικού φιλοσόφου Κλεάνθη «τούς ἀπαιδεύτους μόνη τῇ μορφῇ τῶν θηρίων διαφέρειν».² Ακροατές του ήταν οι Αρχές και πλήθος κατοίκων του τότε Δήμου της Λιβαθώς Κεφαλονιάς, ο οποίος τελούσε μνημόσυνο στη μνήμη του Αντωνίου Ιγγλέση,³ που πριν από ένα χρόνο είχε πεθάνει στην Κωνσταντινούπολη, όπου δραστηριοποιείτο εμπορικά, και με τη διαθήκη του προνοούσε για τη λειτουργία σχολείου στο χωριό της καταγωγής του, την Πεσάδα. Ώριμος πια ο ομιλητής, γνώριζε και από δικές του εμπειρίες

1. Βλ. Ηλίας Α. Τσιτσέλης, *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα. Συμβολαί εις την ιστορίαν και λαογραφίαν της νήσου Κεφαλληνίας*, τ. Α', εν Αθήναις 1904, σ. 25-26, όπου τα βασικά στοιχεία της ζωής και της δράσης του Ιωάννη Αγγέλου Αραβαντινού, του επιλεγόμενου «Κρασοπατέρα». Το έτος γέννησης 1825, που ο Ηλ. Τσιτσέλης αναγράφει, αμφισβητείται το ίδιο συμβαίνει και με το έτος 1814, που αναφέρεται σε ένα σύντομο για τον άνδρα βιογραφικό που έχει συντάξει ο Χαράλαμπος Λιναρδάτος. Το σωστό έτος γέννησης είναι το 1819: αυτό προκύπτει από κείμενο που ο ίδιος ο Ι. Αραβαντινός συνέταξε και υπέγραψε, όταν πήγε το 1852 στο μοναστήρι των Κηπουριών για να μονάσει, όπου αναγράφεται ότι τότε ήταν 33 ετών (1852-33=1819): βλ. παρακάτω, υποσ. 41. (Σημειώνω εδώ ότι ο Χ. Λιναρδάτος, γνωστός από την έκδοση των ποιημάτων του Μιχέλη Άβλιχου: *Μιχέλη Άβλιχου, Τα Ποιήματα. Κριτικό σημείωμα Κωστή Παλαμά*, Αθήνα 1959, μας άφησε 58 αυτόγραφες σελίδες, όπου έχει αντιγράψει ποιητικά κυρίως κείμενα του Ι. Αραβαντινού «Κρασοπατέρα». Την αντιγραφή είχε κάνει από χειρόγραφο του ανιψιού του Ληξουριώτη λόγιου, όπως προκύπτει από σημείωση του ίδιου του αντιγραφέα Χ. Λιναρδάτου. Ο ανιψιός του Ι. Αραβαντινού είχε μεταγράψει είτε αυτόγραφα του θείου του είτε χειρόγραφα άλλων ή δημοσιευμένα μονόφυλλα με τα ποιητικά δημιουργήματα του Ι. Αραβαντινού. Ευχαριστώ και από τη θέση αυτή τον καλό φίλο κ. Δημήτριο Συνοδινό, ανιψιό του Χ. Λιναρδάτου, που μου εμπιστεύτηκε σε φωτοτυπίες το σχετικό χειρόγραφο υλικό του θείου του).

2. Βλ. Ιωάννου Στοβαίου *Ανθολόγιον*, «Περί αφροσύνης», 90, Βιβλιοθήκη των Ελληνικών, τ. Β', Ελληνικός Εκδοτικός Οργανισμός, [Αθήνα] χ.χ., σ. 21.

3. Βλ. γι' αυτόν Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, σ. 174.

τη σημασία της μάθησης και της μελέτης και ήθελε να «μετακενώσει» στο εκλεκτό του ακροατήριο την αξία της γνώσης, άρα και το καθήκον που είτε ατομικά είτε συλλογικά είχαν, να στηρίξουν την εκπαίδευση και γενικότερα την παιδεία της νέας γενιάς. Και καλούσε όλους «[...] ἐν πνεύματι ἐνότητος πρὸς εὐδὼσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου ἔργου [της παιδείας]. Ἴς χειραγωγήσωμεν τὴν νέαν γενεὰν εἰς τὰ παμφαῖ τῆς παιδείας ἀνάκτορα πρὸς κτῆσιν τοῦ μόνου ἀθανάτου κτήματος τῆς παιδείας. Ἰδίως δὲ ὑμεῖς, ὦ πατέρες, διδάξατε τὰ τέκνα ὑμῶν τὸ ὅτι ἡ παιδεία ἐν μὲν ταῖς εὐτυχίαις κόσμος ἐστίν, ἐν δὲ ταῖς ἀτυχίαις καταφυγή. Μὴ ἀμελήσητε τοῦ ἱεροῦ τούτου καθήκοντος, διότι καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς βλάπτετε καὶ τὰ τέκνα σας καταστρέφετε».⁴

Ο Ι. Αραβαντινός δεν ευτύχησε να κάμει ανώτερες σπουδές. Η φτωχή αγροτική του καταγωγή (από τους Σουλάρους Παλικής της Κεφαλονιάς) δεν του επέτρεψε να φοιτήσει σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και να πάρει τα φώτα της Εσπερίας, ούτε καν να περάσει τις πόρτες της Ιόνιας Ακαδημίας στην Κέρκυρα. Μόνος του, μετά τα βασικά μαθήματα που άκουσε κοντά στο θείο του ιερέα Διονύσιο⁵ αλλά και εκείνα που παρακολούθησε στο Δευτερεύον Σχολείο (το Λύκειο δηλαδή) του Ληξουριού,⁶ αφοσιώθηκε στη μελέτη της αρχαίας ελληνικής και λατινικής φιλολογίας, και μελέτησε συγγράμματα Νεοελλήνων διαφωτιστών.⁷ Η προσωπική του προσπάθεια και εμπειρία και η αυτομόρφωσή του τού δίδαξαν αυτά που θα μάθαινε στη Δύση για τις αρχές και τις θέσεις του Διαφωτισμού: πίστεψε στην παιδαγωγική και αναπλαστική δύναμη της γνώσης και στον κοινωνικό της ρόλο.

4. Βλ. εξάφυλλο φυλλάδιο με τίτλο *Λογίδιον εκφωνηθέν υπό Ι. Α. Αραβαντινού*. Εν τω εν Μεταξάτοις ναώ της Αγίας Παρασκευής υπέρ του ευεργέτου της Λιβαθούς Αντωνίου Β. Ιγγλέση, αποβιώσαντος εν Κωνσταντινουπόλει την 20 Ιουνίου 1872. Το μνημόσυνον ετελέσθη δαπάνη του της Λιβαθούς Δημαρχείου την 24 Ιουνίου 1873. Εν Κεφαλληνία, Τύποις Η Κεφαλληνία, 1873.

5. Ο κληρικός Διονύσιος Αραβαντινός, με σπουδές στην Ιόνια Ακαδημία της Κέρκυρας, αναδείχθηκε σε σπουδαίο δημόσιο ιεροκήρυκα και καθηγητή της Εκκλησιαστικής Ιστορίας και της Ερμηνευτικής στην Ιόνια Ακαδημία. Βλ. γι' αυτόν Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, σ. 23-25.

6. Η φοίτηση στα Δευτερεύοντα Σχολεία (Λύκεια) προϋπέθετε την καταβολή διδάκτρων, στοιχείο αποτρεπτικό για τη μόρφωση των παιδιών των λαϊκών κοινωνικών στρωμάτων· βλ. Αγγελο-Διονύσης Δεμπόνος, *Η Πειθαρχική Προστασία. Από τους αγώνες του λαού της Κεφαλονιάς, έκδοση της Επιτροπής Καλλιτεχνικών και Πολιτιστικών Εκδηλώσεων Δήμου Αργοστολίου*, Αργοστόλι 1985, σ. 351-352. Για το Δευτερεύον Σχολείο του Ληξουριού, που το 1849 απορροφήθηκε από την Πετρίτσεια Σχολή, βλ. στο ίδιο, σ. 362.

7. Αυτό προκύπτει από τον κατάλογο των βιβλίων της προσωπικής του βιβλιοθήκης, όπως θα αναφερθεί σε άλλο σημείο αυτού του κειμένου.

Ὡς δάσκαλος σε σχολικὲς μονάδες τῆς Κεφαλονιάς, ὅπου δίδασκε,⁸ ἔδω-
σε, σύμφωνα με μαρτυρίες, τὸν καλύτερο εαυτό του, ἀφήνοντας στους
συναδέλφους καὶ τοὺς μαθητὲς του τὶς καλύτερες ἐντυπώσεις γιὰ τὴν προ-
σήλωση στο καθήκον, γιὰ τὸ ζήλο καὶ τὴ μεταδοτικότητα τῆς διδασκαλίας
του. Ὁ Θεόδωρος Καρούσος,⁹ πού ἀρκετὰ χρόνια δίδαξε καὶ γιὰ κάποια
περίοδο διεύθυνε τὴν Πετρίτσεια Σχολή στο Ληξούρι, ὅπου δίδαξε καὶ ὁ
Ι. Αραβαντινός, ἐγκωμιάζε τὸν τελευταῖο, «ὅστις διὰ τὸ εὐμέθοδον τῆς
παραδόσεως, οὐχ ἦττον ἢ καὶ διὰ τὴν ἐπιδεξιότητα, δι' ἧς λαμβάνει τὸ ἐν-
δόσιμον κατὰ τὰς ὥρας τῆς διδασκαλίας του, νὰ ἐγχαράττῃ εἰς τὰς ἀπαλὰς
τῶν νέων ψυχὰς αἰσθήματα πατριωτικῆς ἀρετῆς, εὐσεβείας καὶ χρηστότη-
τος, συντείνει οὐχὶ ὀλίγον εἰς τὴν τῶν μαθητευόντων διάπλασιν»,¹⁰ ἀλλὰ
καὶ ὁ Ηλ. Τσιτσέλης, μαθητὴς στὴν ἴδια Σχολή, με δάσκαλο τὸν Ι. Αραβα-
ντινός, μας πληροφορεῖ ὅτι διατηροῦσε ζωνρὴ τὴ μνήμη «τῆς φιλοπάτριδος,
καὶ εὐμεθόδου διδασκαλίας του, καὶ τῆς ἐνθουσιώδους εὐγλωττίας αὐτοῦ
παραδίδοντος τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν».¹¹

Ὁ Ι. Αραβαντινός μεγάλωσε καὶ ἀνδρώθηκε τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀγγλοκρατίας.¹²
Ἦταν, ὡστόσο, τότε αἰσθητὸς ἀκόμη στὴν Κεφαλονιά, καὶ ἐιδικότερα στο Λη-
ξούρι, ὁ ἀπόηχος τοῦ Διαφωτισμοῦ, καθὼς ἡ περιοχὴ υπῆρξε σοβαρὴ ἐστία
τῆς μετακένωσης τῶν ιδεῶν τοῦ ευρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ. Θυμίζουμε τὴν
πλούσια παιδευτικὴ δραστηριότητα ἀπὸ τα χρόνια τῆς Βενετοκρατίας: τὴ
Σχολὴ τοῦ Βικέντιου Δαμοδοῦ στα Χαβριάτα καθὼς καὶ τὸ Ἐκπαιδευτή-

8. Δίδαξε στὴν Πετρίτσεια Σχολὴ τοῦ Ληξουρίου (Ἑλληνικά καὶ Ἱστορία) καθὼς
καὶ στο σχολεῖο τοῦ Α. Ἰγγλέση στὴν Πεσάδα· βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 25, 26, 890.

9. Πρόκειται γιὰ τὸν καθηγητὴ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῆς Φιλοσοφίας, τὸ συγγραφέα
καὶ πολιτικὸ Θ. Καρούσο (1808-1876). Βλ. γι' αὐτὸν Ηλ. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 216-224·
Παῦλος Γρατσιατός, *Θεόδωρος Καρούσος*, ἐν Κεφαλληνία 1876.

10. Βλ. ἐφ. *Νέα Ἐποχή*, φ. 81, 8-11-1859. Πρὸβλ. Ηλ. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 25. Τούτῃ
τὴ γνώμῃ τοῦ Θ. Καρούσου ἀξιοποίησε ἀργότερα ὁ Ι. Αραβαντινός γιὰ νὰ υπερασπι-
στεῖ τὸν εαυτό του καὶ τὴ δράση του ἀπέναντι στὴν πολιτικὴ ἐπίθεση ποὺ δεχόταν ἀπὸ
τοὺς πολιτικούς τοῦ ἀντιπάλου ἀδελφοῦς Τυπάλδου Ἰακωβάτου· βλ. Κοργιαλένειος
Βιβλιοθήκη Ἀργοστολίου, Μονόφυλλα, Φ. 2 (1864-1870), Ὑποφάκελος 1868, «Πρὸς τὸ
Δημοτικὸν Κατάστημα "Ὁ Πολιτισμός". Ζήτη ἢ Ἀγάπη καὶ ἡ Ὁμόνοια / Ἀς χαθῇ ἢ
Ἐχθρὰ καὶ ἡ Διχόνοια», Ἐν Ληξουρίῳ 1868 Ἰανουαρίου 12, [υπογραφή] Ἰ. Ἀ. Ἀραβα-
ντινός.

11. Ηλ. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 26.

12. Γιὰ τὴν περίοδο τῆς Ἀγγλοκρατίας, καὶ ἐιδικότερα τῆς Βρετανικῆς Προστασίας,
στὴν Κεφαλονιά (1815-1864) βλ. Γεώργιος Ν. Μοσχόπουλος, *Ἱστορία τῆς Κεφαλονιάς*
(1797-1940). *Πολιτικὴ Ἱστορία – Πολιτισμός – Παιδεία – Γράμματα – Τέχνες*, Ἀθήνα
2010, σ. 65-252.

ριο των Λειχουδών και τη Σχολή του Μιχαήλ Μοσχόπουλου στο Ληξούρι¹³ –Χαβριάτα και Ληξούρι δεν απέχουν πολύ από τους Σουλάρους, το χωριό καταγωγής του Ι. Αραβαντινού. Αλλά και κατά τη Βρετανική Προστασία στο Ληξούρι λειτούργησε από το 1849 η περίφημη Πετρίτσεια Σχολή με σπουδαίους καθηγητές¹⁴ και μετατράπηκε σε σπουδαίο φάρο παιδείας και φιλελευθερισμού.¹⁵ Όντας, λοιπόν, το Ληξούρι ένας σημαντικότερος θύλακας του Διαφωτισμού, δεν μπορεί παρά να επηρέασε έναν νέο σαν τον Ι. Αραβαντινό που είχε έφεση προς τα γράμματα και επιζητούσε τη νέα, τη δημιουργική γνώση. Άλλωστε, η προσωπική του βιβλιοθήκη, με πράγματι αξιοπρόσεκτα βιβλία, όπως θα αναφέρουμε σε άλλο σημείο αυτού του κειμένου, την οποία συγκρότησε από τα νεανικά του προφανώς χρόνια και συνεχώς τη συμπλήρωνε, φιλοξενούσε συγγράμματα Ελλήνων διαφωτιστών και βιβλία γενικότερα επηρεασμένα από το διαφωτιστικό πνεύμα.

Παράλληλα, ο Ι. Αραβαντινός ωρίμασε πολιτικοκοινωνικά μέσα σε ένα κλίμα κυβερνητικού αυταρχισμού αλλά και διακίνησης επαναστατικών ιδεών και προσδοκιών, σε ένα κλίμα καταπιέσεων και διώξεων αλλά και αναστατώσεων και συγκρούσεων. Στην παιδική του ηλικία έμαθε ότι είχε ξεκινήσει και συνεχιζόταν εκείνα τα χρόνια στις απέναντι τουρκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές η Επανάσταση των Ελλήνων (1821-1829), στην οποία συμμετείχαν και Κεφαλονίτες συμπατριώτες του, και αμέσως μετά άκουσε για την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους (1830). Στα εφηβικά του χρόνια άκουγε συζητήσεις ανάμεσα σε συμπολίτες του, που ζητούσαν να φύγουν οι Άγγλοι από το νησί του και τα υπόλοιπα Ιόνια νησιά και να ενωθούν τα Επτάνησα με το νέο ελληνικό κράτος.

Καθώς έφτανε στα 30 του χρόνια (1849) δεν μπορεί παρά και ο ίδιος, όντας ανήσυχος και φιλελεύθερος, να συμμετείχε σε συζητήσεις, συναντήσεις και ομαδοποιήσεις, που σχετίζονταν με αγωνιστικές σκέψεις και δράσεις οι οποίες θα σχηματοποιούσαν και θα ενεργοποιούσαν το ριζοσπαστικό κίνημα.¹⁶ Σύγχρονος των λαϊκών εξεγέρσεων του Σταυρού (1848) και

13. Για την πνευματική / διαφωτιστική κίνηση εκείνης της εποχής βλ. Γ.Ν. Μοσχόπουλος, *Ιστορία της Κεφαλονιάς*, τ. Α', σ. 200-216.

14. Αργότερα δίδαξε σε αυτήν, όπως αναφέραμε παραπάνω, και ο ίδιος ο Ι. Αραβαντινός.

15. Γι' αυτήν βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, σ. 888-891 καθώς και Α-Δ. Δεμπόνος, *ό.π.*, σ. 364-374.

16. Για το ριζοσπαστικό κίνημα βλ. Γιώργος Γ. Αλυσανδράτος, *Κείμενα για τον Επτανησιακό Ριζοσπαστισμό*, έκδοση Μουσείου Μπενάκη, Αθήνα 2008· Σπύρος Δ. Λουκάτος, *Η Επτανησιακή Πολιτική Σχολή των Ριζοσπαστών*, έκδοση Συνδέσμου Φιλολόγων Κεφαλονιάς-Ιθάκης, Αργοστόλι 2009· Μαρία Α. Κοτινά, *Το ριζοσπαστικό κί-*

της Σκάλας (1849), με την αιματηρή καταστολή της δεύτερης,¹⁷ είχε πια συνειδητοποιήσει ακόμη περισσότερο τη θέση και το ρόλο του στην τοπική κοινωνία και την υποχρέωσή του στην ανάληψη ατομικής και συλλογικής δράσης, υπεύθυνης και προγραμματισμένης, για την εκπλήρωση του λαϊκού ριζοσπαστικού αιτήματος της ένωσης των Επτανήσων με μια δημοκρατική Ελλάδα. Τότε (τέλη 1849 – αρχές 1850) παρατηρήθηκε στο Ληξούρι έντονη κινητικότητα, που κατέληξε στην ίδρυση της ριζοσπαστικής πολιτικής λέσχης «Η Ομόνοια».¹⁸ Μεταξύ των 36 ιδρυτικών μελών συμπεριλαμβανόταν και ο Ι. Αραβαντινός.¹⁹ Έτσι, τεκμηριώνεται επιτέλους η οργανωτική σχέση του τελευταίου με τη ριζοσπαστική «Ομόνοια», καθώς μέχρι σήμερα ήταν σίγουρη μόνο η ιδεολογική του σχέση με το ριζοσπαστισμό μέσα από τη δημοσίευση ποιημάτων του σε ριζοσπαστικές εφημερίδες.

Πράγματι, ο Ι. Αραβαντινός από πολύ νωρίς έγραφε στίχους, με αφορμή καθημερινά πολιτικά ή κοινωνικά γεγονότα, ή για να σατιρίσει πρόσωπα και πράγματα του κοινωνικού του περίγυρου και της τρέχουσας πολιτικής κατάστασης, χωρίς, ωστόσο, να εξαιρεί από τη σάτιρα και τον εαυτό του. Αγαπημένο του μοτίβο ήταν το κρασί, γι' αυτό και έλαβε το προσωνύμιο «Κρασοπατέρας».²⁰ Όλα τα «κρασοποιούσε», αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αυτόν τον αδόκιμο όρο. Με άλλα λόγια, όλα τα παρατηρούσε με βάση το κρασί, όλα τα συνδύαζε με το κρασί: πολιτική, θρησκεία, πατρίδα, φιλία, εχθρότητα, εκλογικές μάχες, όλα περνούσαν από τα κρασοβάρελά του, όλα μούσκειαν μέσα στις κρασοκανάτες του. Η σάτιρά του διέθετε έμπνευση· ο στίχος του ήταν ανάλαφρος, με μεγάλη επινοητικότητα. Χρησιμοποιούσε συνήθως το διάλογο και έγραφε στο τοπικό ιδίωμα. Γενικότερα, πάντως, ο «Κρασοπατέρας» συνέχιζε μια ζωντανή τοπική προφορική λαϊκή παράδοση. Τα ποιήματά του τα δημοσίευε σε εφημερίδες της επο-

νημα στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα (1848-1864), εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2014.

17. Για τα αίτια, την προετοιμασία, την εκτέλεση και τις συνέπειες των εξεγέρσεων αυτών βλ. Μιράντα Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, *Οι εξεγέρσεις της Κεφαλληνίας κατά τα έτη 1848 και 1849*, έκδοση Εταιρείας Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 1980.

18. Βλ. σχετικά Α-Δ. Δεμπόνης, *Το Αναγνωστήριον «Η Ομόνοια» Ληξουρίου*, έκδοση Πολιτιστικού και Εορταστικού Κέντρου Ληξουρίου, Ληξούρι 1995. Βλ. νεότερα στοιχεία στο υπό έκδοση βιβλίο του Πέτρου Πετράτου, *Ο Ριζοσπαστισμός στην Κεφαλονία της Αγγλοκρατίας. Οι πολιτικές λέσχες του νησιού*.

19. Βλ. Ιακωβάτειος Βιβλιοθήκη Ληξουρίου, Αρχείο Νικολάου Τυπάλδου Ιακωβάτου, φάκ. 1, Προσωπικά έγγραφα, Αλληλογραφία 1827-1854, υποφάκ. Ατομικά έγγραφα. Βλ. και Π. Πετράτος, *ό.π.*

20. Βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, σ. 26. Και το προσωνύμιο αυτό, σύμφωνα με μαρτυρία του Χ. Λιναρδάτου, πολύ άρεσε στον Ι. Αραβαντινό.

χής ή τα κυκλοφορούσε σε ξεχωριστά μονόφυλλα, ενώ ωραία λυρικά του ποιήματα μελοποιήθηκαν τότε από τον αξιόλογο συντοπίτη του μουσουργό και ιδρυτή της Φιλαρμονικής Σχολής του Ληξουριού Πέτρο Σκαρλάτο.²¹

Αξιίζει, λοιπόν, να σταθούμε σε αυτή την πλευρά της προσφοράς του Ι. Αραβαντινού. Γιατί, με τα δεδομένα εκείνης της εποχής και εκείνης της συγκυρίας, η δημοσίευση αντιπροστασιανών κειμένων με εθνικοπατριωτικό και φιλελεύθερο-ριζοσπαστικό περιεχόμενο, που στόχευαν εναντίον της Βρετανικής Προστασίας και των κάθε λογής υποστηρικτών της, συνιστούσε αντιστασιακή πράξη, καθώς μπορούσε να επιφέρει σκληρές τιμωρίες στους εκδότες των εφημερίδων και τους συγγραφείς των κειμένων. Με τα ποιήματα που έστειλε για δημοσίευση, καυτηρίαζε το προστασιανό καθεστώς και κατήγγελλε τους εγχώριους εκφραστές του, εμψύχωνε το εθνικό φρόνημα του λαού και καλλιεργούσε τον ενωτικό πόθο, ενώ γενικότερα στήριζε το ριζοσπαστικό αγώνα, καλώντας πάντοτε τους συμπολίτες του σε επαγρύπνηση. Οι εφημερίδες που φιλοξένησαν ποιήματά του, ήταν Ο Φιλελεύθερος του Ηλία Ζερβού Ιακωβάτου, η Αναγέννησις του Ιωσήφ Μομφερράτου και Ο Χωρικός, με συντάκτες τους Δημήτριο Δαυή και Μιλτιάδη Κουρβισιάνο,²² ο οποίος εκδόθηκε μετά από σχετική απόφαση του «Δημοτικού Καταστήματος»·²³ δημοσιεύτηκαν τρία στην πρώτη,²⁴ τέσσερα στη δεύτερη²⁵ και δύο ποιήματα στην τρίτη εφημερίδα αντίστοιχα.

21. Βλ. σχετικά Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, σ. 26, καθώς και Γιώργος Ε. Ραυτόπουλος, *Πέτρος Σκαρλάτος 1820-1904. Ο ριζοσπάστης μουσουργός της Επτανησιακής Μουσικής Σχολής*, έκδοση Μουσικής Εταιρείας «Διονύσης Λαυράγκας» και εκδόσεις Αλκυών, [Αθήνα 1999], σ. 13, 27-29, 68.

22. Με ενδιάμεσες διακοπές κυκλοφόρησαν Ο Φιλελεύθερος, από φ. 1, 19-2-1849, έως φ. 56, 1-10-1851, η Αναγέννησις, από φ. 1, 8-4-1849, έως φ. 60, 23-5-1859, και Ο Χωρικός, από φ. 1, 16-2-1850, έως φ. 61, 22-3-1852· βλ. σχετικά Ντίνος Κονόμος, «Επτανησιακός Τύπος 1789-1864. (Ημίφυλλα, φυλλάδια, εφημερίδες και περιοδικά)», *Επτανησιακά φύλλα, Αφιέρωμα στα 100 χρόνια από την Ένωση της Επτανήσου (1864-1964)*, τ. Ε' (1964), σ. 111-113, 114-116 και 118-119 αντίστοιχα, καθώς και Αγγελική Γιαννάτου, *Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός, 1848-1865*, ανέκδοτη διδ. διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών – Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Αθήνα 2004, σ. 193-202, 202-217 και 276-280, 238-241 αντίστοιχα.

23. Το «Δημοτικόν Κατάστημα» ήταν η δραστήρια πολιτική λέσχη των ριζοσπαστών του Αργοστολιού. Για την ίδρυση, τη δράση και την προσφορά της βλ. Π. Πετράτος, *ό.π.*

24. Παρουσίαση όλων των ποιημάτων που δημοσιεύτηκαν στο Φιλελεύθερο, έχει κάνει η Νίκη Αλεξάτου, «Δημοσιεύσεις ποιητικών κειμένων από τις στήλες της εφημερίδας Ο Φιλελεύθερος», *Κυμοθόη*, τ. 25 (2015), σ. 37-81.

25. Το σύνολο των ποιημάτων που δημοσίευσε η Αναγέννησις, συγκέντρωσε και παρουσίασε η Α. Γιαννάτου, «Αναγέννησις: όταν οι στίχοι συναντούσαν τους πόθους

Το πρώτο χρονολογικά ποίημα του Ι. Αραβαντινού «Κρασοπατέρα» το δημοσιεύει η *Αναγέννησις*: «Η Άνοιξις και ο θρήνος της Ορφανής» είναι ο τίτλος του.²⁶ Ορφανή είναι η Επτάνησος, της οποίας τον πόνο δεν καταπραΰνει ούτε η Άνοιξη. Γι' αυτό «ἐγὼ [= η Επτάνησος] ἔς τὰ τόσα κάλλη / Ὡς νεκρὴ ἀδιαφορῶ»· για 35 χρόνια «ἔς τὸ στήθός μου πατοῦσι / Πόδες ἐχθρικοὶ καὶ ξένοι!». Ελπίζει όμως ότι τα παιδιά της θα πάρουν εκδίκηση και τότε, «ὅταν τῆς μητρός μου / Αἱ ἀγκάλαι μὲ δεχθῶσι, / Καὶ αἱ ἀδελφ' ἐνωμέναι / Μὴ τὴν ἄλλη μᾶς ἰδῶσι», θα μπορέσει να απολαύσει τις ομορφιές της Άνοιξης. Ελπίδα θέλει να προσφέρει ο ποιητής, να τονώσει το αίσθημα του καθήκοντος και του αγώνα.

Στο *Φιλελεύθερο* δημοσιεύεται το δεύτερο ποίημα του «Κρασοπατέρα» με τίτλο «Διάλογος βαρυθυμουῦντος ποιητοῦ μετὰ τῆς Λύρας του».²⁷ Ο ποιητής, απογοητευμένος από την κατάσταση που επικρατεῖ στην πατρίδα του, προτρέπει την –προσωποποιημένη– Λύρα του να πάνε στα ελεύθερα δάση, γιατί «Ἐδῶ ποῦ τῶν Ἑγγλων πατεῖ τὸ ποδᾶρι, / Μαραίνειτ' ἡ φύσις καὶ σβύεται μὲ μιᾶ!». Η Λύρα όμως τον πείθει να μείνουν, γιατί, αν και συμφωνεῖ βέβαια «οἱ Ἑγγλοι πῶς εἶναι πασάδες, / Κ' οἱ φίλοι τους ἔντοπιοι, μονάτα σκυλιά», ωστόσο πιστεύει βαθιά ότι «Τῆς φύσις [sic] οἱ νόμοι, ποτὲ δὲν ἀλλάζουν, / Γηράζουν καὶ πίπτουν ζυγοὶ οἱ σκληροί. / Κι' ἂν τώρα τὰ ἔθνη, θρηνοῦν καὶ στενάζουν, / Σ' ὀλίγον βροντάει, φωνὴ τρομερὴ». Είναι προφανές ο στόχος της δημοσίευσης του συγκεκριμένου ποιήματος: επειδὴ ἔχει απλωθεῖ η τρομοκρατία, πρέπει να στηριχθεῖ ο λαός, να μη φοβηθεῖ και λουφάξει, γιατί η ιστορία και η ζωή διδάσκουν ότι η αλλαγή θα ἐρθεῖ οπωσδήποτε και γι' αυτό δεν πρέπει να χάσει την ελπίδα του.

Οι επόμενες χρονολογικά δημοσιεύσεις συνιστούν ποιητικές διασκευές δύο γνωστών μύθων του Αισώπου: «Γαῖδαρος και Αλουπού»,²⁸ «Τσίντσικας και Μέρμηγκας».²⁹ Μέσα από αυτές του τις δημιουργίες ο ποιητής καλού-

των Επτανήσιων Ριζοσπαστών», *Πρακτικά Ἡ Πανιονίου Συνεδρίου, (Κύθηρα, 21-25 Μαΐου 2006)*, Εταιρεία Κυθηραϊκῶν Μελετῶν, Κύθηρα 2009, σ. 131-179.

26. Βλ. εφ. *Αναγέννησις*, φ. 3, 25-4-1849, 4βγ. Υπογραφή: Ι. Α. Α. [= Ιωάννης Αγγέλου Αραβαντινός]. Πρβλ. Α. Γιαννάτου, *ό.π.*, σ. 136, 147-149.

27. Βλ. εφ. *Ο Φιλελεύθερος*, φ. 31, 24-3-1851, 4γ. Υπογραφή: Ι. Α. Αραβαντινός. Πρβλ. Ν. Αλεξάτου, *ό.π.*, σ. 41, 64-66.

28. Το ποιητικό αυτό κείμενο δημοσιεύτηκε σε δύο εφημερίδες: πρώτα στην εφ. *Ο Χωρικός*, φ. 40, 5-5-1851, 4β, όπου διευκρινιζόταν ότι ήταν ποίημα του Ι. Α. Αραβαντινού «Κρασοπατέρα», και μετά από τέσσερις ημέρες στην εφ. *Ο Φιλελεύθερος*, φ. 37, 9-5-1851, 4γ, με την υπογραφή: Ι. Α. Αραβαντινός. Πρβλ. Ν. Αλεξάτου, *ό.π.*, σ. 41, 70.

29. Βλ. εφ. *Ο Φιλελεύθερος*, φ. 49, 5-8-1851, 4γ. Υπογραφή: Ι. Α. Α. Πρβλ. Ν. Αλεξάτου, *ό.π.*, σ. 41-42, 78-80.

σε με αλληγορικό τρόπο τους συμπατριώτες του να αντιδράσουν στην παραπλάνηση των Άγγλων, γιατί όσες μεταρρυθμίσεις και αν οι τελευταίοι καθιερώσουν, οι Επτανήσιοι θα παραμένουν υποταγμένοι: μπορεί να φόρεσε το αφεντικό στο γάιδαρό του «χρυσό σαμάρι» και να καμάρωνε το ζώο γι' αυτό, η αλεπού όμως που είδε τη σκηνή «έξεράθηκε απ' τὰ γέλοια, και τοῦ λέει μὲς τ' αὐτί, / ΓΑΪΔΑΡΕ !!! Τὰ ἄλλα ζῶα, μ' ὅσα καὶ ἂν φέρῃς πλούτη / ΓΑΪΔΑΡΟ !... θὲ νὰ σὲ λένε, καὶ τ' Ἀφέντη δουλευτή». Τους καλούσε, επίσης, να μην τεμπελιάζουν σαν τον τζίτζικα, να μην αφήνουν τον καιρό να περνά, γιατί είναι σε βάρος τους: αντίθετα όφειλαν να προετοιμάζονται. Ο Ι. Αραβαντινός, χωρίς ο ίδιος να παίρνει θέση, βάζει τον αναγνώστη, τον κάθε πολίτη να προβληματιστεί: «Ἄν τὴν κατάστασίν σου καλὰ παρατηρήσῃς / Εὐκόλως καὶ τὸν μῦθον, μπορείς νὰ ἐξηγήσῃς».

Τα επόμενα δύο χρονολογικά δημοσιευμένα ποιήματα τα φιλοξένησε η Αναγέννησις: τίτλοι τους είναι «Πρόβατα και λύκοι»³⁰ και «Επιθύμιον».³¹ Οι Επτανήσιοι, που είναι τα πρόβατα, προστατεύονται από τους Ριζοσπάστες, που είναι οι σκύλοι, για τους οποίους λένε οι άνθρωποι της Προστασίας, οι καταχθόνιοι δηλαδή, που είναι οι λύκοι: «[...] Πρόβατα μ', ἂν σᾶς μισοῦμε, / Ἡ αἰτία τῆς ἐχθριᾶς μας εἶν' οἱ φύλακές σας σκύλοι. / Διῶξτέ τους, καὶ τότε φίλοι κι' ἀδελφοί σας θὰ γενοῦμε, [...]». Στο «Επιθύμιον» ο ποιητής καλεί το λαό να μην υποκύψει ούτε στις προσφορές αλλά ούτε και στις απειλές της Προστασίας, αλλά να μείνει σταθερός στη ριζοσπαστική του ιδεολογία. Αξίζει να μεταφέρουμε εδώ αυτό το μικρό απόσπασμα: «Τέτοια καὶ ὁ Ἄγγλος λέει. – τί σᾶς φταίω ἴγώ; Σεῖς φταίτε / Πόχτετε τοὺς ριζοσπάστας καὶ φωνάζουν καὶ ὑβρίζουν, / Διῶξτέ τους, καί, μὰ τὸν ἄδῃ! ἄλλοτε δὲν ματακλαίτε, / Οὔτε αἵματα θὰ ἰδῇτε, καθὼς ἴδετε, ν' ἀχνίζουν. / [...] / Αὐτὰ λὲν οἱ λύκοι Ἄγγλοι, ἀδελφοί μου σκλαβωμένοι!!! / Ἐχετ' ἀνοικτὸ τὸ μάτι, μὴ ὁ λύκος μᾶς ξεσχίση.» Και καταλήγει: «Ὁ καθεὶς νὰ λέῃ πρέπει: Ἄς κρεμάσῃ, ἄς ξεσχίση, / Ἀλλ' ἀπὸ τὸν ἐθνισμὸν μου δὲν ἔμπορῶ νὰ σαλευθῶ, / Οὔτε τὴν ριζοσπαστίαν δύναντ' Ἄγγλος νὰ μὲ πείση, / Μ' ὅσους Χάρους κι ἂν προβάλλῃ, πῶποτε νὰ ἄρνηθῶ». Είναι φανερό ότι στα δύο αυτά ποιήματα ο Ι. Αραβαντινός παίρνει σαφέστατα θέση υπέρ του ριζοσπαστισμού.

Όσο πλησίαζαν οι εκλογές του 1852 για την ανάδειξη της Ι' Ιόνιας Βουλής, ο καθεστωτικός αυταρχισμός δυνάμωνε. Η τοπική εξουσία, με έπαρχο τον καταχθόνιο Δ. Καρούσο, και η Ύψηλή Αστυνομία εκφόβιζαν και απει-

30. Βλ. εφ. *Αναγέννησις*, φ. 35, 29-9-1851, 4γ. Υπογραφή: Ι. Α. Α. Πρβλ. Α. Γιαννάτου, *ό.π.*, σ. 139, 170.

31. Βλ. εφ. *Αναγέννησις*, φ. 35, 29-9-1851, 4γ. Υπογραφή: Ι. Α. Α. Πρβλ. Α. Γιαννάτου, *ό.π.*, σ. 139, 170-171.

λούσαν, εκβίαζαν και εξαγόραζαν, επέβαλλαν «κατ' οίκον» περιορισμούς και άλλες διώξεις.³² Η συμμαχία κυβερνητικών / καταχθονίων και μεταρρυθμιστών έπρεπε να χτυπηθεί και ο λαός άφοβα να προσέλθει στην κάλπη, για να καταψηφίσει καταχθόνιους και μεταρρυθμιστές και να υπερψηφίσει με θάρρος τους ριζοσπάστες υποψήφιους. Τότε, λοιπόν, λίγες ημέρες πριν από την ψηφοφορία (22-23 Ιανουαρίου 1852), δημοσιεύτηκε νέο ποιητικό κείμενο του Ι. Αραβαντινού τούτη τη φορά στο *Χωρικό*, με τίτλο «Ο Κρασοπατέρας».³³ Στην αρχή περιγράφεται η δύσκολη κατάσταση: «Ἡ ὕψυλ [sic] ἀστυνομία [...] ἔως τώρα κυβερνάει, / Καὶ τοὺς ἄνδρας τῆς Πατρίδας ἔς τὰ ξερονήσια πετάει» και η κυβέρνηση «γυρεύει, μοναχοί μας / Νὰ τῆς δώσωμε ἔς τὸ χέρι καὶ Πατρίδα κ' ὕπαρξί μας». Και σε αυτό της το έργο η Αστυνομία βοηθούς έχει τους μεταρρυθμιστές, που τώρα είναι προδότες, καθώς «προδότης λέμε ὅλους, ὅσους φίλους σὺ [= η κυβέρνηση] τοὺς ἔχεις». Αλλά «ὁ λαὸς δὲν βεβηλόνει, γιὰ τῶν προδοτῶν χατήρι. / Ναὶ ἡ ἐκλογὴ θὰ δείξῃ, / Πῶς τὸ ἅγιο κρασί μας, καθ' ἐπιβουλὴ θὰ πνίξῃ». Γι' αυτό «εἰς τ' ἀνάθεμα ἃς πᾶνε οἱ δουλεύοντες τοὺς ξένους, / [...] / Ὡ Ἀδελφοὶ ἂν ἀγαπᾶτε τὸν Θεὸν καὶ τὴν Πατρίδα, / Ἄν ἔς τὰς φλέβας σας ὑπάρχῃ αἷμα ἑλληνικὸ ρανίδα, / Μὴ προδώσετε χιλιάδες / Διὰ δύο-τρεις, ποῦ θέλουν νὰ τοὺς ἔχωμε πασάδες». Μπορούμε πράγματι να δεχτούμε ότι με το παραπάνω δημοσιευόμενο ποίημά του ο Ι. Αραβαντινός θέλησε να «δράσει» ως διαμορφωτής της κοινῆς γνώμης ενόψει των εκλογών.

Πέρασαν περίπου επτά χρόνια για να δημοσιευτεί νέο ποίημα του Ι. Αραβαντινού «Κρασοπατέρα». Τον Οκτώβριο του 1858 η *Αναγέννησις* φιλοξένησε το τιτλοφορούμενο «Ο Κρασοπατέρας εις τα 1858».³⁴ Αναφέρεται στην άφιξη, το Νοέμβριο του 1858, στα Επτάνησα του έκτακτου απεσταλμένου της Μ. Βρετανίας Γλάδστονα (William Edward Gladstone), ο οποίος ερχόταν για να πείσει τους Ιόνιους να δεχτούν συνταγματικές μεταρρυθμίσεις, στην πραγματικότητα δηλαδή τη συνέχιση της Βρετανικής Προστασίας.³⁵ Ο ερχομός του, βέβαια, συνοδευόταν από υπερβολικού

32. Βλ. Παναγιώτης Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους από της συστάσεως αυτού μέχρι ενώσεως, ἔτη 1815-1864*, τ. Β', *Περιέχων τα από αρμοστίας Ἀδαμ 1824 ἕως ενώσεως 1864*, ἐν Ζακύνθῳ 1877, σ. 286-287, όπου το όργιο της κυβερνητικής βίας και τρομοκρατίας.

33. Βλ. *Ο Χωρικός*, φ. 55, 19-1-1852, 6-8. Χαρακτηριστική είναι η υπογραφή: «Ο Γνωστός σας».

34. Βλ. εφ. *Αναγέννησις*, φ. 38, 28-11-1858, 4βγ. Υπογραφή: Ι. Α. Α. Πρβλ. Α. Γιαννάτου, *ό.π.*, σ. 139-140, 172-174.

35. Ο W. E. Gladstone, παρότι είχε τη φήμη φιλελεύθερου πολιτικού και φιλέλληνα, και ήταν μελετητής του Ομήρου, δεν κατόρθωσε να πείσει την Ιόνια Βουλή για τις

βαθμού ελπίδες για ικανοποιητική λύση του Επτανησιακού Ζητήματος. Και ακριβώς αυτή τη διάσταση του ερχομού του θέλει να διασκεδάσει με το ποίημά του ο «Κρασοπατέρας». Καλοδεχούμενος, λέει, ας είναι ο Γλάδστων, («Εἰς ὑγείαν τῆς Πατρίδος! Καὶ τοῦ Γλάδστωνα! Ποῦ φτάνει [=έρχεται]»), ο οποίος από τις μελέτες του «καλὰ γνωρίζει / Πῶς τοῦ Ἑλλήνα τὸ στῆθι γιὰ Ἑλευθερίᾱ στραγγίζει». Πρέπει, ωστόσο, να παραδεχτεί ο Ἀγγλος απεσταλμένος ότι «δὲν εἶν' ἔρεπον χωρισμένα / Ἀπ' τὴ Μάνα [= την Ελλάδα] τὰ παιδιὰ [= τα Επτάνησα] / Τόσους χρόνους νὰ βαστοῦνε, μὲ μία τεχνικὴ σκλαβιά. / [...] / Ἄς τὴ μάθη, τῆς καρδιάς μας καὶ τοῦ νοῦ μας τὴν ἀλήθεια, / Πῶς τὰ ἅγια του λόγια γιὰ ἡμᾶς εἶναι παραμῦθια. / Κ' ἔστ' ἡ Μάνα μας μᾶς λείψει, / Ὁ,τ' ἡ Μητριὰ μᾶς δώση, δὲ μᾶς ἀφαιρεῖ τὴ θλίψι». Δεν αφήνει, δηλαδή, περιθώρια για άλλες σκέψεις ή πράξεις: καλοδεχούμενος θα είναι ο Ἀγγλος ελληνιστής, αν συμβάλει στην ένωση των Επτανήσων με το ελληνικό κράτος. Κάθε άλλη επιλογή απορρίπτεται από τον επτανησιακό λαό.³⁶

Στο μεταξύ, ο ριζοσπαστικών αντιλήψεων και με τη θεωρητική υποδομή του Διαφωτισμού «Κρασοπατέρας» αποφάσισε να ακολουθήσει μοναστική ζωή. Το Σεπτέμβριο του 1852, στα 33 του χρόνια, αποσύρθηκε στο μοναστήρι των Κηπουριών³⁷ για να μονάσει. Δεν γνωρίζουμε το λόγο ή τους

«αγαθές» βρετανικές προθέσεις και οι μεταρρυθμίσεις του απορρίφθηκαν. Βλ. σχετικά Αντώνιος Δουσμανής, *Η εν ταις Ιονίσις νήσοις αποστολή του εντιμοτάτου Ουίλλιαμ Εύαρτ Γλάδσταν*, ελληνική έκδοση, διανομή πρώτη – διανομή δεύτερα [= τεύχος πρώτο – τεύχος δεύτερο], Κερκύρα 1875, καθώς και Γ. Α. Σουρή, «Ο Γλάδσταν στα Επτάνησα. Ενωτικό κίνημα και βρετανικά αδιέξοδα», *Τα Ιστορικά*, τ. 6, τχ. 11 (1989), σ. 277-312.

36. Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι ο «Κρασοπατέρας», εκτός από τα ποιήματα που παραπάνω παρουσιάσαμε, έχει δημοσιεύσει και άλλα σε μονόφυλλα και φυλλάδια, αλλά έχει αφήσει, όπως μας διαβεβαιώνει ο Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, σ. 26, και πολλά ανέκδοτα, όπως το «μακρόν επικολυρικόν ποίημα το *Κοιμητήριον*», τα οποία όμως λανθάνουν μέχρι σήμερα. Έχουν, επίσης, δημοσιευτεί μερικοί επιτάφιοι λόγοι του, που μένει να συγκεντρωθούν, ενώ αρκετά ενδιαφέροντα παραμένουν τα πολιτικά φυλλάδια που ο ίδιος, όντας υποψήφιος, κυκλοφόρησε σε εκλογικές περιόδους. Έχει, τέλος, φτάσει έως εμάς ένα φύλλο της εφημερίδας του *Δενδροζώγλωσσα* και επιστολές του, για τις οποίες θα γίνει αναφορά σε άλλο σημείο αυτού του κειμένου.

37. Βρίσκεται στη δυτική πλευρά της επαρχίας Παλικής και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μοναστήρια της Κεφαλονιάς. Βλ. σχετικά Γεράσιμος Καλός, *Συνοπτική εξιστόρησις της Μονής των Κηπουριών 1759-1873*, εν Κεφαλληνία 1873· Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, τ. Β', εν Αθήναις 1960, σ. 314-335· Αρχιμανδρίτης Γεράσιμος Κεφαλάς, *Ιστορία της των Κηπουραίων Ι. Μονής*, Αθήναι 1974. Αρχιμανδρίτης Πανάρετος Μοσχονάς, *Ιστορία της Ιεράς Μονής Κηπουραίων Κεφαλληνίας*, χ.τ. [1979]. Βλ. κυ-

λόγους που οδήγησαν τα βήματά του στο μοναστήρι. Ο βιογράφος του Ηλ. Τσιτσέλης δεν αναφέρει κάτι σχετικό, άλλες πληροφορίες πάντως θεωρούν ως κύριο λόγο εγκτάλειψης των εγκοσμίων το θάνατο και της τρίτης γυναίκας του: αυτόν αναφέρει στο χειρόγραφό του ο Χ. Λιναρδάτος,³⁸ τον ίδιο αναφέρουν και οι πολιτικοί του αντίπαλοι Τυπάλδοι Ιακωβάτοι,³⁹ με κάποια, βέβαια, περιπαικτική διάθεση οι τελευταίοι.⁴⁰ Ο Ιωσήφ πλέον –αντί για το κοσμικό Ιωάννη⁴¹– Αραβαντινός φαίνεται ότι από την αρχή

ρίως την πρόσφατη μελέτη του Γ. Ν. Μοσχόπουλου, *Κηπούρια. Η ιστορική Μονή του Ευαγγελισμού (1759-2012)*, ένας θύλακας παράδοσης, τέχνης, παιδείας, έκδοση της Εταιρείας Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 2013, η οποία συμπληρώνει και διορθώνει τις παλαιότερες εργασίες για το μοναστήρι αυτό, αλλά και αναδεικνύει και αξιολογεί με πλούσια τεκμηρίωση την πνευματική ταυτότητα και τη διαχρονική προσφορά του συγκεκριμένου θρησκευτικού χώρου.

38. «Όταν απέθανε και η τρίτη γυναίκα του περιεβλήθη το μοναχικόν σχήμα εις το μοναστήρι των Κηπουριών», σημειώνεται στο σύντομο για τον Ι. Αραβαντινό βιογραφικό που έχει συντάξει ο Χ. Λιναρδάτος.

39. Πρόκειται για τους γνωστούς Ληξουριώτες πολιτευτές, αδελφούς Γεώργιο και Χαράλαμπο Τυπάλδους Ιακωβάτους, οι οποίοι ήταν πολιτικοί αντίπαλοι του Ι. Αραβαντινού «Κρασοπατέρα» σε δύο οξυτάτες εκλογικές αναμετρήσεις το 1868 στην εκλογική περιφέρεια της Παλικής: αναπληρωματικές βουλευτικές εκλογές του Ιανουαρίου 1868 και γενικές βουλευτικές του Μαρτίου του ίδιου χρόνου. Βλ. γι' αυτούς Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, τ. Α', σ. 649-669. Βλ. επίσης την πρόσφατη διδ. διατριβή (αδημοσίευτη) της Θεοδώρας Ζαφειράτου, *Γεώργιος Τυπάλδος Ιακωβάτος. Ο άνθρωπος, ο πολιτικός*, Ιόνιο Πανεπιστήμιο – Τμήμα Ιστορίας, Κέρκυρα 2014.

40. «Αφού έχρηρευσεν ὁ Ἰωάννης Ἀραβαντινὸς ἀπὸ τρεῖς γυναῖκας, προσῆλθεν εἰς τὴν Μονὴν τῶν Κηπουριῶν τὸ 1852 [...]»: αυτό αναγράφεται, ανάμεσα σε άλλα, στο φυλλάδιο που η πολιτική λέσχη των Τυπάλδων Ιακωβάτων «Ο Πολιτισμός» κυκλοφόρησε κατά την προεκλογική περίοδο των αναπληρωματικών βουλευτικών εκλογών του Ιανουαρίου του 1868· βλ. Ιακωβάτειος Βιβλιοθήκη Ληξουρίου, Φυλλάδια, Φ. 8, «Ζήτω ἡ Ἐλευθερία! / Ζήτω ὁ Ἑλληνισμός! / Ζήτω καὶ ἡ Ἐκκλησία! / Ζήτω ὁ Πολιτισμός! / Τὸ Δημοτικὸν Ἀναγνωστήριον “Ὁ Πολιτισμός” / Πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἐπαρχίας Πάλης. / Οἱ αὐτοκατάκριτοι ὑποψήφιοι τῶν ξένων», Ἐν Ληξουρίῳ τὴν 19ην τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1868, σ. 3. Παρόμοια διαβάζουμε και σε μονόφυλλο της ίδιας περιόδου: βλ. Ιακωβάτειος Βιβλιοθήκη Ληξουρίου, Φ. Μονόφυλλα, «Ζήτω ἡ Ἐλευθερία! / Ζήτω ὁ Ἑλληνισμός! / Ζήτω καὶ ἡ Ἐκκλησία! / Ζήτω ὁ Πολιτισμός! / Τὸ Δημοτικὸν Ἀναγνωστήριον “ὁ Πολιτισμός” / Πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἐπαρχίας Πάλης», Ἐν Ληξουρίῳ τὴν 5ην Ἰανουαρίου 1868, Ἐκ τοῦ Ἀναγνωστηρίου «ὁ Πολιτισμός»: «[...] νυμφευθεὶς τρεῖς γυναῖκας, ἔγινε καλὸ-γῆρος εἰς τὰ Κηπούρια [...]».

41. Στον Κώδικα – Βιβλίο Πρακτικῶν του μοναστηρίου (1820-1949) σημειώνεται ἀπὸ τον ἴδιο: «1852, Σεπτεμβρίου 10 ἔ.π., ἦλθα ὁ ὑποφαινόμενος εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν Κηπούρια νὰ μονάσω, [...] Ἰωάννης Α. Αραβαντινὸς πτ. [=ποτέ] Ἀγγέλου» και σε ἄλλο σημείο: «1852, Ὀκτωβρίου 16, ἡμέρα Πέμπτη, λειτουργήσας ὁ ἱερεὺς Χρῶσανθος Πα-

κέρδισε τη συμπάθεια του ηγουμένου και γενικότερα της μοναστικής κοινότητας. Αυτό αποδεικνύει η ανάθεση που έγινε στον δόκιμο ακόμη μοναχό Ιωσήφ από τον ηγούμενο, να καταγράψει τα πράγματι αξιόλογα βιβλία της μοναστηριακής βιβλιοθήκης⁴² –έργο σημαντικό που απαιτούσε ειδικές γνώσεις και ικανότητες, τις οποίες, όπως φαίνεται, σωστά είχε διαγνώσει ο πνευματικός αρχηγός του μοναστηριού ότι διέθετε ο Ιωσήφ.

Αξιίζει, ωστόσο, να αναφέρουμε εδώ ότι προσερχόμενος στα Κηπούρια ο Ι. Αραβαντινός έφερε μαζί του και παραχώρησε στη βιβλιοθήκη του μοναστηριού τα βιβλία της προσωπικής του βιβλιοθήκης: «Ἐχων δὲ ὀλίγα βιβλία τὰ καταγράφω πρὸς μνήμην και ἀποφυγὴν πάσης περιπτώσεως ἐναντίας».⁴³ Στον αναλυτικό κατάλογο 58 τίτλων, που ο ίδιος συνέταξε, διακρίνουμε, ανάμεσα σε άλλα, αρκετά βιβλία δηλωτικά του διαφωτιστικού ρεύματος, και άρα των κατευθύνσεων και ενδιαφερόντων του κατόχου τους, όπως η *Λογική* του Βικέντιου Δαμοδού, η *Ηθική* του Νεόφυτου Βάμβα, η *Ελληνική Βιβλιοθήκη* του Άνθιμου Γαζή, η *Πέτρα σκανδάλου* του Ηλία Μηνιάτη, ενώ υπάρχουν και αρκετά εγχειρίδια ελληνικής γραμματικής, ιστορίας και γεωγραφίας (η *Γεωγραφία* του σημαντικού παιδαγωγού Ι. Κοκκώνη), αριθμητικής (η *Αριθμητική* του περίφημου Κεφαλονίτη Ιωάννη Κουντούρη), λεξικά (λατινικό, ιταλικό, γαλλικό), βιβλία μουσικής (*Ανθολογία Μουσικής, Γραμματικάί Μουσικής χειρόγραφοι*),⁴⁴ καθώς και

παδημόπουλος, μ' ευλόγησε διὰ τῆς τριχοκουρίας μετωνομάσας με Ἰωσήφ, ἀντὶ τοῦ προτέρου Ἰωάννης, τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα μοι τὸ ἔδωσεν ὁ γέρον μου Κωνστάντιος. [...]. Ἦμην ἐτῶν 33. Ἰωσήφ μοναχός»· βλ. Γ. Μοσχόπουλος, *Κηπούρια*, ὁ.π., σ. 75 και 156, υποσ. 2 ἀντίστοιχα. (Από αυτό το χωρίο προκύπτει με σιγουριά το έτος γέννησής του). Το όνομα του γέροντα Κωνσταντίου αναφέρει, καθώς ήταν γνώστης του Κώδικα ως κατοπινός ηγούμενος του μοναστηριού, και ο αρχιμανδρίτης Γ. Κεφαλάς στο βιβλίο του ὁ.π., σ. 106, στο σύντομο βιογραφικό που παραθέτει για τον Ι. Αραβαντινό (σ. 105-107), στο οποίο κατά τα άλλα αντιγράφει τον Ηλ. Τσιτσέλη. Τον επόμενο χρόνο (1853) ανατέθηκε στο μοναχό Ιωσήφ το διακόνημα του εκκλησιάρχη, του υπεύθυνου δηλαδή για την προετοιμασία του ναού πριν από τις ακολουθίες· βλ. Γ. Μοσχόπουλος, ὁ.π., σ. 156.

42. Βλ. τον κατάλογο των βιβλίων της βιβλιοθήκης του μοναστηριού: Γ. Μοσχόπουλος, ὁ.π., σ. 191-194.

43. Στο ίδιο, σ. 75.

44. Αργότερα, το 1855, ο Ι. Αραβαντινός, επιθυμώντας να βελτιώσει την πνευματική του κατάρτιση, σπούδασε βυζαντινή μουσική στο Σχολείο των Τεχνών της Αθήνας, μετά από έγκριση, όπως εξάλλου συνηθιζόταν τότε, του ηγουμένου του μοναστηριού· βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ὁ.π., τ. Α', σ. 26. Στο προσωπικό αρχείο του Αντώνη Τζουγανάτου (Ληξούρι) απόκειται «Εἰσιτήριον τοῦ ἐν Ἀθήναις Βασιλικοῦ Πολυτεχνείου», με την υπογραφή του τότε διευθυντή του Σχολείου των Τεχνών αρχιτέκτονα Λύσανδρου Καυ-

η σπουδαία τετράτομη *Εγκυκλοπαιδεία* του Ι. Πατούσα.⁴⁵ Τα παραπάνω, επομένως, βιβλία –έργα λογίων που εξέφρασαν ή και υπηρέτησαν το Διαφωτισμό– δεν βρέθηκαν τυχαία στη βιβλιοθήκη του Ι. Αραβαντινού.⁴⁶

Κατά τη διαμονή του στο μοναστήρι δεν αποκλείεται ο μοναχός Ιωσήφ να ανέλαβε και εκπαιδευτικά καθήκοντα απέναντι στους λιγότερο εγγράμματους ή και αγράμματους μοναχούς. Μια τέτοια, άλλωστε, παιδευτική διαδικασία υποδηλώνουν τα ποικίλα βιβλία και εγχειρίδια γραμματικής, αριθμητικής, ιστορίας, γεωγραφίας, μουσικής κ.λπ., που βρίσκονταν στη μοναστηριακή βιβλιοθήκη μετά και τον εμπλουτισμό της με εκείνα του Ι. Αραβαντινού: είναι λογικό να υποθέσουμε ότι θα αξιοποιείτο για έναν τέτοιο σκοπό.

Ο μοναχικός βίος του Ι. Αραβαντινού δεν κράτησε πολύ· ο μοναχός Ιωσήφ δεν αφιέρωσε το υπόλοιπο της ζωής του στο μοναστήρι. Μετά από οκτώ μόνο μήνες διαμονής εγκατέλειψε τα Κηπούρια και γενικότερα τη μοναστική ζωή. Δεν έχουν διασωθεί τα σχετικά μοναχολόγια,⁴⁷ αλλά η ομολογία του ίδιου του Ι. Αραβαντινού είναι διαφωτιστική: «Δὲν ἄρνούμαι ὅτι διέμεινα εἰς τὴν Μονὴν τῶν Κηπουραίων ὀκτὼ περίπου μῆνας, [...] ἐγὼ μετὰ ὀκτάμηνον ἐν τῇ Μονῇ διαμονὴν ἀνεχώρησα [...]».⁴⁸ Οι μετά την Ένωση

τατζόγλου, όπου διαβάζουμε ότι ο Ι. Αραβαντινός «ἐξετασθεὶς ἐνεγράφη μαθητὴς τοῦ Πολυτεχνείου εἰς τὴν Μουσικὴν», με ημερομηνία 9 Σεπτεμβρίου 1855. Ως ἡλιακὸ ἔτος του νέου «μαθητῆ» αναγράφεται σε αυτό το «εἰσιτήριο» το 306 – κάτι που δεν είναι ορθό. Αυτό, προφανώς, το στοιχείο οδήγησε τον Ηλ. Τσιτσέλη, *ό.π.*, σ. 25, στο λαθεμένο υπολογισμό γέννησης του «Κρασοπατέρα», βλ. παραπάνω υποσ. 1. (Ευχαριστῶ και από τη θέση αυτή τον αγαπητὸ συμπολίτη Α. Τζουγανάτο, που μου επέτρεψε να αναδιφήσω το αρχεῖο του).

45. Βλ. τον κατάλογο των βιβλίων που παραχώρησε ο Ι. Αραβαντινός: Γ. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 195-196.

46. Ο Ι. Αραβαντινός εκτός από τα δικά του προσωπικά βιβλία παραχώρησε στη βιβλιοθήκη του μοναστηρίου και άλλα που προέρχονταν από το θείο του ιερέα Διονύσιο: «[...] τὰ ἐπόμενα [βιβλία] ἔχω εἰς χεῖρας μου δάνεια, ἐκ τοῦ μακαρίτου θείου μου ἱερέως Διονυσίου»· στο *ίδιο*, σ. 75· στη σ. 197 ο κατάλογος των βιβλίων του ιερέα Διονυσίου.

47. Ένας μοναχός με το όνομα Ιωσήφ, που αναφέρεται σε μοναστηριακά έγγραφα των Κηπουριών πολύ αργότερα, κατά τα έτη 1863 και 1864, (βλ. Γ. Κεφαλάς, *ό.π.*, σ. 43, 48, 61), είναι άλλος· πρόκειται για τον Ιωσήφ Αντωνάτο, ο οποίος είχε προσέλθει στο μοναστήρι το 1854, βλ. Γ. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 268 (Μοναχολόγιο του 1869), όπου και μόνασσε μέχρι το θάνατό του, βλ. Γ. Κεφαλάς, *ό.π.*, σ. 86 («Οἱ πρὸς Κύριον ἐκδημίσαντες...», σ. 86-101).

48. Κοργιαλένειος Βιβλιοθήκη Αργοστολίου, «Διάφορα», αρ. 17: *Ο συκοφάντης ἐξελεγχόμενος*, Υπό Ι. Α. Αραβαντινού, Εν Κεφαλληνία 1868, σ. 5. Το φυλλάδιο αυτό

(1864), μάλιστα, πολιτικοί του αντίπαλοι αδελφοί Τυπάλδοι Ιακωβάτοι, οι οποίοι στο μεταξύ είχαν καταστεί «ἰσχυρότατοι ἐν Πάλλη κομματάρχαι»,⁴⁹ ισχυρίζονταν ότι ο μοναχός Ιωσήφ «ἀποστατήσας τῆς Μονῆς ὡς παραβάτης, ἡρνήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ἐπέστρεψεν εἰς Ληξούριον, καὶ ἀνέμιχθη εἰς τὰ πολιτικὰ πάθη».⁵⁰

Ανασκευάζοντας ο «Κρασοπατέρας» την κατηγορία της «αποστασίας», μας αποκάλυψε το λόγο του αποσχηματισμού και της αναχώρησής του από τα Κηπούρια. Ο θάνατος, την άνοιξη του 1853, του θείου του ιερέα Διονυσίου Αραβαντινού και οι συνακόλουθες υποχρεώσεις του απέναντι στην οικογένεια του νεκρού τον οδήγησαν στην εγκατάλειψη του μοναστικού βίου: «Ἀναχωρήσας ἐκ τῆς Μονῆς ἔγινα πατὴρ καὶ μήτηρ τῆς ὀρφανῆς, ἀνηλίκου καὶ ἀπόρου οἰκογενείας τοῦ μακαρίτου θείου μου [...] περιέθαλψα καὶ ἔθρεψα αὐτὴν [τὴν οἰκογένεια] διὰ τῶν ἰδρώτων μου, ὑπάνδρευσά τὰ ὀρφανὰ, [...]».⁵¹ Απορρίπτοντας, μάλιστα, την κατηγορία της «αποστασίας», δικαιολογούσε με καθαρότητα και σαφήνεια τη στάση του αυτή, την επιστροφή δηλαδή στα εγκόσμια. Είχε ακράδαντη την πεποίθηση ότι η συνέχιση της παραμονής του στα Κηπούρια μετά το θάνατο του θείου του συνιστούσε προσβολή του Ευαγγελίου.⁵² Και εξήγησε με βάση τον ορθό λόγο ότι δεν είναι αποστασία η εγκατάλειψη της μοναστικής ζωής, προκειμένου κάποιος να αφιερωθεί, εφόσον μπορεί, στην περίθαλψη των οικείων του, γιατί οι θρήνοι και οι νηστείες στο μοναστήρι δε συνιστούν ουσιαστική μέριμνα ούτε άμεση και χειροπιαστή βοήθεια.⁵³

το έγγραφε και το κυκλοφόρησε ο «Κρασοπατέρας» το καλοκαίρι του 1868, για να ανατρέψει κατηγορίες-συκοφαντίες του πολιτικού του αντιπάλου Γεωργίου Τυπάλδου Ιακωβάτου.

49. Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, τ. Α', σ. 653.

50. Ιακωβάτειος Βιβλιοθήκη Ληξουρίου, Φ. Μονόφυλλα, «Ζήτω ἡ Ἐλευθερία!/ Ζήτω ὁ Ἑλληνισμὸς!/ Ζήτω καὶ ἡ Ἐκκλησία!/ Ζήτω ὁ Πολιτισμὸς!/ Τὸ Δημοτικὸν Ἀναγνωστήριον “ὁ Πολιτισμὸς” Πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἐπαρχίας Πάλης», Ἐν Ληξουρίῳ τὴν 5^{ην} Ἰανουαρίου 1868, Ἐκ τοῦ Ἀναγνωστηρίου «Ὁ Πολιτισμὸς». Το αναγνωστήριο αυτό ήταν πολιτική λέσχη στο Ληξούρι ελεγχόμενη από τους αδελφούς Τυπάλδους Ιακωβάτους, αντίπαλη της λέσχης «Ἡ Κρήτη», στέλεχος της οποίας ήταν ο Ι. Αραβαντινός «Κρασοπατέρας».

51. Κοργιαλένειος Βιβλιοθήκη Αργοστολίου, Ο *συκοφάντης εξελεγχόμενος*, *ό.π.*, σ. 6.

52. «[...] πιστεύων ἀδιστάκτως ὅτι προσέβαλλον καιρίως τὸ Εὐαγγέλιον, διαμένων ἐν τῇ Μονῇ», *ό.π.*, σ. 5.

53. Ἐγγραφε χαρακτηριστικά, *ό.π.*, σ. 6-7: «Εἶναι ἀποστασία τοῦτο ἂν, δυνάμενός τις νὰ ὠφελήσῃ, κλείηται εἰς μονὴν τινὰ ἀμεριμνῶν περὶ τῶν οἰκείων του; ἢ εἶναι χείρων ἀπίστου ὁ τῶν οἰκείων μὴ προνοῶν; Αἱ δύο τοῦ Θεοῦ ἀκρόταται ἐντολαὶ δύνανται

Επομένως, μετά την άνοιξη του 1853 ο Ι. Αραβαντινός επανεντάχθηκε στη ληξουριτική κοινωνία,⁵⁴ διατηρώντας βέβαια ως λαϊκός τον τίτλο του αναγνώστη.⁵⁵ Για να συντηρήσει την οικογένεια του θείου του και για να επιβιώσει οικονομικά και ο ίδιος, ακολούθησε το λειτούργημα του δασκάλου. Σε πρόχειρο αυτόγραφο αντίγραφο επιστολής του κάνει λόγο για εντεκάχρονη μέχρι τον Ιούλιο του 1867 θητεία του στο διδακτικό έργο,⁵⁶ πράγμα που σημαίνει ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1850 είχε μπει στο στάδιο της διδασκαλίας. Το 1859, μάλιστα, τον συναντάμε να διδάσκει Ελληνικά Γράμματα στην Πετρίτσεια Σχολή του Ληξουριού, την οποία τότε διεύθυνε ο εξάιρετος Θεόδωρος Καρούσος.⁵⁷

νά πραγματοποιηθῶσιν ἐν τῇ Μονῇ; Ἐχει μισθὸν παρὰ τῷ Θεῷ ὁ τὸν ἀδελφὸν του μὴ ὠφελῶν, ἀλλὰ κεκλεισμένος ἐν τῇ Μονῇ νηστεύει καὶ θρηνεῖ; Ὅχι. Μυριάκις ὄχι, λέγει ὁ Χρυσόστομος. [...] Ἄς κρίνῃ λοιπὸν ἕκαστος τῶν ἀναγνώστων, ἂν, ὁ περιθάλπων καὶ τρέφων ἄπορα καὶ ἀνήλικα ὀρφανὰ, ὁ μορφῶν καὶ ἀνατρέφων κατ' οἶκον νέους τιμῶντας καὶ τιμῆσαντας τὴν Πατρίδα, ὁ ἀνέκαθεν κατὰ τῶν προδοτῶν, ἀπατεῶνων καὶ ἀγυρτῶν ἀνθιστάμενος πρὸς ὠφέλειαν τοῦ κοινοῦ, ᾗναι ἀποστάτης καὶ Ἰουλιανὸς παραβάτης». Εἶναι προφανὴς ἡ ὀρθολογικὴ σκέψη τοῦ «Κρασοπατέρα».

54. Εντύπωση προκαλεί η επιστολή της 27ης-9-1856 έ.α. [= έτος αρχαίο] του ιερομόναχου Γεράσιμου Καλού, ο οποίος τρία χρόνια μετά τον αποσχηματισμό του Ι. Αραβαντινού, προσφωνεί τον τελευταίο με τη φράση «πάτερ Ἰωσήφ», κάτι που δε συμβαίνει με τις υπόλοιπες επιστολές της ίδιας περιόδου, καθώς η προσφώνηση είναι «φίλτατε (ή «ἀγαπητὲ») Ἰωάννη», βλ. επιστολές του Π. Γ. Θεοδωρίδη από την Αθήνα της 2ας-8-1856, της 5ης-9-1856, της 20ής-9-1856 και της 13ης-12-1856. Οι παραπάνω επιστολές προέρχονται από μια σειρά επιστολών από και προς τον «Κρασοπατέρα», που εντοπίσαμε στο Τμήμα Χειρογράφων και Ομοιοτύπων της Εθνικής Βιβλιοθήκης και που αυτήν την περίοδο τις μελετά ο συνταξιοδοτηθείς καθηγητής Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Ιονίου Πανεπιστημίου Θεοδόσης Πυλαρινός. Η μελέτη τους θα δώσει ποικίλες πληροφορίες για πρόσωπα και πράγματα της εποχής εκείνης αλλά και για τις αντιλήψεις και τους προβληματισμούς του Ληξουριώτη λόγιου.

55. Στους ταχυδρομικούς φακέλους των επιστολών διαβάζουμε ως παραλήπτη τον «ἐλλόγιμον (ή «ἐλλογιμότατον») κύριον Ἰωάννην Ἀραβαντινὸν ἀναγνώστην». Ἀλλωστε, και πριν από τη μοναστική του περίοδο ο «Κρασοπατέρας» έψαλλε σε διάφορες εκκλησίες, βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, τ. Α', σ. 26. Το αναφέρει και ο Χ. Λιναρδάτος.

56. Με επιστολή του (17-7-1868) προς το νομάρχη της Κεφαλονιάς, ως πρόεδρο της Επιτροπής του Πετρίτσειου Κληροδοτήματος, του υπενθυμίζει, ενόψει διορισμών διδακτικού προσωπικού στην Πετρίτσεια Σχολή, ότι έχει αποστείλει στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Παιδείας από τον Ιούλιο του 1867 «πάντα τὰ τὴν ἐνδεκαετὴ διδασκαλικὴν μου θέσιν ἀφορῶντα ἔγγραφα». Το έγγραφο αυτό απόκειται στο προσωπικό αρχείο του Γεράσιμου Σωτ. Γαλανού (Ληξούρι), στο Φάκελο «Κρασοπατέρας». (Ευχαριστώ και από αυτήν τη θέση το συνάδελφο Γερ. Γαλανό, που πρόθυμα μου επέτρεψε να μελετήσω το σχετικό Φάκελο).

57. Στο Φάκελο «Κρασοπατέρας» του αρχείου Γερ. Γαλανού διαβάζουμε υπηρε-

Παράλληλα, ο «Κρασοπατέρας» δεν σταμάτησε να αναζητεί και να μελετά νέα βιβλία και προφανώς να συζητεί τις πνευματικές του ανησυχίες και τους πολιτικούς του προβληματισμούς με φίλους και γνωστούς. Αυτά προκύπτουν από επιστολές της περιόδου 1853-1857 από και προς τον Ι. Αραβαντινό, όπου ανιχνεύονται ή και διατυπώνονται καθαρά οι ανησυχίες, οι προβληματισμοί και οι απόψεις του για φιλολογικά και γενικότερα θέματα τέχνης, για κοινωνικά και πολιτικά-διπλωματικά ζητήματα της εποχής του. Με το φίλο του Παναγή Σκαλτσούνη, που εκείνη την εποχή σπούδαζε στην Κέρκυρα,⁵⁸ ανταλλάσσονται σχέψεις σχετικά με την ποίηση και τις μεταφραστικές δυσκολίες της, καταγράφονται εκτιμήσεις για διάφορα δημοσιευόμενα άρθρα, ή διατυπώνονται προβληματισμοί για την πορεία του Κριμαϊκού Πολέμου, ενώ δεν σταματά να στέλνει ο ένας στον άλλον ποιητικά δημιουργήματα για το σχετικό σχολιασμό τους.⁵⁹

Ο Ι. Αραβαντινός παρακαλεί τον καλό του φίλο Π. Σκαλτσούνη να του στείλει βιβλία και περιοδικά, καθώς και τον επίσης φίλο του γιατρό Π. Γ. Θεοδωρίδη στην Αθήνα να του στείλει την έκδοση λόγων του Δημοσθένη με σχόλια και σημειώσεις του Κωνσταντίνου Ηροκλή Βασιιάδη, σύγγραμμα όμως «δυσεύρετον».⁶⁰ Παρακαλεί, επίσης, τον ειλικρινή φίλο του ιερομόναχο και δάσκαλο Ιωάννη Σκαλτσούνη,⁶¹ που τότε ησύχαζε στο μοναστήρι του Ταφίου,⁶² να του αποδώσει, με χρηματικό βέβαια αντίτιμο, κάποια

σιακό σημείωμα (27-5-1859 έ. ε. [= έτος ελληνικό] του σχολάρχη Θ. Καρούσου προς το «διδάσκαλον τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων» Ι. Αραβαντινό, με το οποίο καλείται ο δεύτερος να αντικαταστήσει στην «ἐπιστάσιαν καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς» τον πρώτο κατά την ημέρα της απουσίας του.

58. Για το δικηγόρο και ποιητή Π. Σκαλτσούνη βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, τ. Α', σ. 869.

59. Βλ. αντίστοιχα επιστολές του Π. Σκαλτσούνη της 7ης-11-1853 έ.ε. και του Ι. Αραβαντινού της 21ης-12-1853 έ.ε., επιστολή του Π. Σκαλτσούνη της 1ης-5-1854, επιστολή του Ι. Αραβαντινού της 31ης-12-1856 για δημοσίευμα του Πέτρου Βράιλα Αρμένη, επιστολή του Π. Σκαλτσούνη της 15ης-5-1854, επιστολή του Π. Σκαλτσούνη της 9ης-12-1854.

60. Βλ. αντίστοιχα επιστολές του Ι. Αραβαντινού της 10ης-11-1853 έ.ε. («Ἐχω ἀνάγκην τῆς “Πανδώρας” ἢ τῆς φιλολογικῆς “Μνημοσύνης” ἢ τοῦ Γαλλικοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος “Musée des familles”») και της 19ης-11-1856 («Ἐχω ἀνάγκην ἀπαραίτητον διὰ τὸν Διονύσιον Ἀλικαρνασσέα») και επιστολή του Π. Γ. Θεοδωρίδη της 13ης-12-1856 («[...] δὲν ἤδυνήθην νὰ εὔρω, διότι εἶνε σύγγραμμα δυσεύρετον»).

61. Βλ. γι' αυτόν Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, τ. Α', σ. 600 και τ. Β', σ. 340. (Να μη συγχέεται με το γνωστό νομικό, δημοσιολόγο και συγγραφέα Ιωάννη Σκαλτσούνη, βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, τ. Α', σ. 577-600, 909).

62. Είναι ένα από τα παλαιότερα μοναστήρια της Κεφαλονιάς, «μητρικό» κατά κάποιο τρόπο εκείνου των Κηπουριών, από το οποίο η απόσταση είναι μικρή. Για το

βιβλία του [του Ι. Αραβαντινού] –«ειλικρινείς φίλους» του, όπως τα χαρακτηρίζει–, τα οποία η κακεντρέχεια κάποιου συμπολίτη τους τον ανάγκασε να τα πωλήσει, προφανώς για να καλύψει ανάγκες της οικογένειας του μακαρίτη θείου του.⁶³

Με τη μελέτη, λοιπόν, και την «κατ' οίκον» ή σε σχολεία διδασκαλία διάνυσε ο «Κρασοπατέρας» τη δύσκολη για την προσωπική του ζωή περίοδο μετά την αποχώρησή του από τα Κηπούρια μέχρι την Ένωση (1853-1864). Δεν έγινε κατορθωτό να εντοπιστούν για την ίδια περίοδο απτά δείγματα πολιτικής του στάσης και συμπεριφοράς. Φαίνεται, πάντως, ότι εξακολουθούσε να εκτιμά και να τιμά τους γνήσιους ριζοσπάστες, τους πραγματικούς αγωνιστές του ριζοσπαστισμού, και να μέμφεται εκείνους, που έδειξαν ασυνέπεια, είτε μεταπηδώντας κατά την τελευταία περίοδο της Βρετανικής Προστασίας από τη ριζοσπαστική παράταξη σ' εκείνη των ενωτιστών,⁶⁴ είτε λησμονώντας ότι κάποτε οι ριζοσπάστες τους ανέδειξαν βουλευτές, όπως ο Γ. Τυπάλδος Ιακωβάτος.⁶⁵

μοναστήρι του Ταφίου βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, *ό.π.*, τ. Β', σ. 336-340, καθώς και Γ. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 21-29.

63. Πρόκειται για μια ιδιότυπη, όπως φαίνεται, περίπτωση. Αντιγράφουμε από την επιστολή της 5ης-11-1853 έ.α. [= έτος αρχαίο]: «Εὐλαβέστατέ μοι Διδάσκαλε! [...] σπεύδω νὰ σᾶς παρακαλέσω, νὰ μοὶ ἀποδώσῃτε τὰ βιβλία μου, μετὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ ἀντιτίμου χρηματικοῦ σας. Εἶναι τόλμη ἀσυγχώρητος εἰς τὸν ἐκποιοῦντά τι κατὰ τοὺς ἐμπορικοὺς νόμους, νὰ ζητῇ τὴν ἀνάγκησίν του· ἀλλ' εἰς τὴν ὑμετέραν ἐλλογιμότητα εἶναι ἔγκλημα καθοσιώσεως νὰ τὸ φαντασθῇ τις. Πεποινῶς εἰς τὸν ἀχραιφνῇ καὶ χριστομίμητον χαρακτηρὰ σας, ὃν εὐτύχησα ἐκ τοῦ σύνεγγυς νὰ γνωρίσω, εὐελπίζω ὅτι δὲν θέλετε μ' ἀρνηθῇ τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ὑπαρξίν μου. [...] Ἀπόδοτέ μοι, ἱκετεύω, τοὺς εἰλικρινεῖς τούτους φίλους μου! οὐδ' ἡ κακεντρέχεια τοῦ γνωστοῦ ὑμῖν ... [αποσιωπητικά – δεν αναφέρεται ὄνομα] μ' ἡνάγκασε νὰ ἐκποιήσω, ἡ δὲ ὑμετέρα καλοκαγαθία, θέλει μ' ἐπιτρέψει τὴν αὐθις μετ' αὐτῶν συμφιλίωσίν μου. [...]». Επανέρχεται ο «Κρασοπατέρας» με δεύτερη επιστολή του (29-12-1853 έ.α.) προς τον Ι. Σκαλτσούνη, εξηγώντας του γιατί επιμένει στην επαναπόκτηση των «δυσασπόκηνων» για τον ίδιο βιβλίων του: «Ἡ ἠθικὴ ἀνάγκη, ἡ μόνωσίς μου, τὰ δεινά μου, καὶ ἡ δυσκολία νὰ τ' ἀποκτήσω ἄλλοθεν εἶναι τὰ μόνον εἰς τοῦτο αἷτια». Το υπάρχον υλικό δε μας διαφωτίζει αν ικανοποιήθηκε το αίτημα του Ληξουριώτη λόγιου.

64. Οι ενωτιστές με επικεφαλής τον Ζακυνθινό Κωνσταντίνο Λομβάρδο απονεύρωναν το ριζοσπαστισμό, απορρίπτοντας τη δημοκρατική/κοινωνική του διάσταση, και είχαν ως βασικό τους σύνθημα το «Ἐνωσις καὶ μόνον Ἐνωσις». Βλ. σχετικὰ Γ. Αλισανδράτος, *ό.π.*, σ. 207-229, 311-359· Σπ. Λουκάτος, *ό.π.*, σ. 156-158, 186-188· Μ. Κοτινά, *ό.π.*, σ. 333-341.

65. Παρότρυνε τους συμπολίτες του: «Τίμαε τοὺς ριζοσπάσταις – Ὅχι ὅμως κατὰ γράμμα / Ἄλλ' ἐκείνους ποὺ τοιοῦτους, τοὺς ἀπέδειξε τὸ πρᾶγμα», η ζωὴ δηλαδὴ και

Η μέχρι τώρα έρευνα δεν είχε ασχοληθεί με την προσωπικότητα του Ι. Αραβαντινού «Κρασοπατέρα»: διαθέτουμε μόνο τη μιάμιση σελίδα που μας έχει αφήσει ο Κεφαλονίτης ιστοριοδίφης Ηλ. Τσιτσέλης. Παίρνοντας υπόψη τις πληροφορίες του τελευταίου και με τη συνδρομή του υπάρχοντος αρχειακού υλικού (εφημερίδες, μονόφυλλα, φυλλάδια, μοναστηριακά έγγραφα, επιστολές), προσπαθήσαμε μέσα από την παραπάνω βιογραφική προσέγγιση να οριοθετήσουμε την ιδεολογία και την πολιτική συμπεριφορά του «Κρασοπατέρα» κατά την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας. Η προσωπικότητά του, τοποθετημένη τώρα μέσα στο φόντο του Διαφωτισμού και δραστηριοποιούμενη σε τροχιές ριζοσπαστικές, έγινε, νομίζουμε, καθαρότερη, χωρίς ακόμη να έχουν απαντηθεί όλα τα ερωτήματα. Τα συμπεράσματα από τη μελέτη του επιστολικού υλικού (1853-1857), το οποίο μελετά ο καθηγητής Θ. Πυλαρινός, θα εμπλουτίσουν, πιστεύουμε, τις γνώσεις μας για αντιλήψεις και ενδιαφέροντα του Ληξουριώτη λόγιου. Ελπίζουμε ότι μια δεύτερη «βιογραφικού» πάλι τύπου μελέτη για τη μετά την Ένωση δράση του, με αξιοποίηση του υπάρχοντος πλούσιου αρχειακού, πολιτικού κυρίως περιεχομένου, υλικού, θα ολοκληρώσει γενικά την εικόνα της πράγματι δυναμικής προσωπικότητας του Ι. Αραβαντινού «Κρασοπατέρα».

ο συνεχής και συνεπής αγώνας, η ίδια η πραγματικότητα. Το απόσπασμα προέρχεται από το ποίημα του Ι. Αραβαντινού «Εξομολόγησις του Κρασοπατέρα», το οποίο περιλαμβάνεται – όχι ολόκληρο – στο υλικό του Χ. Λιναρδάτου, αλλά το αναδημοσιεύει στο σύνολό του ο ίδιος ο «Κρασοπατέρας» στο φυλλάδιό του *Ο συκοφάντης εξελεγχόμενος*, ό.π., σ. 14-20, (εδώ σ. 19).